

kiadott instrukciót és az ennek nyomán a dézsmások Besztercei kerületben folytatott tevékenységét, hangsúlyozva a fejedelmi prefektusi és főrendátori tisztséget betöltő Debreczeni Tamásra háruló feladatokat. Debreczeni osztotta két dézsmajárásra a kerületet (1626), ami a Rákóczi korszakban is meghatározta a dézsma beszedésének rendjét. A szerző jelentős forrásbázisra építve vonja le következtetéseit a dézsma beszedést érintő fejedelmi rendelkezések alkalmazására, illetve a dézsma beszedésben részt vevő felső szintű és helyi tisztségviselők munkájára vonatkozóan. Összességében megállapítja, hogy a jelzett korszakban jól kiépített és hatékonyan működő tisztségviselői rendszer működtette a kerület dézsmájának beszedését. A függelékben a Besztercei kerület dézsma beszedőinek névsorát kapja kézhez az olvasó.

Veres Tünde *Draheim Vilmos felemelkedése és bukása* című tanulmánya a Szepesi Kamarában a 17. század végén tevékenykedő gazdasági szakember életpályáját vizsgálja. A rendkívüli szőlőművelési szaktudásáról elhíresült kamarai tisztségviselő pályafutása az 1670-es évek közepén kezdődött. A Szepesi Kamaránál 1678-tól a fiskális birtokok

igazgatója tisztséget betöltő Draheim legfőbb feladata a kamarához tartozó szőlőbirtokok felülvizsgálata volt. Draheim jelentéseiben részletesen feltárta a nehézségeket, és javaslatokat tett a hatékony művelési rend bevezetésére ezeken a birtokokon. 1682-ben a kamara Thököly fennhatóság alá került, és Draheim ekkor mint kamarai számvevő esküdtött fel a fejedelem hűségére, ám hamarosan egy rendkívüli jogkörrel rendelkező tisztséget, a kincstári javak prefektusi pozícióját nyerte el. Kollégái azonban hamarosan a bevételek elikkasztásával, a számadás elmulasztásával vádolták meg, amit csak igen nehezen tudott visszaverni. 1685-ben végül pert is indítottak ellene hivatali visszaélés és mulasztás gyanújával. A hosszadalmas eljárás végén, rövid regéci várfogságot követően, szabadon bocsátották, de jó néhány ellene felhozott vádpont bebizonyosodni látszik. A per anyagának részletesebb elemzése és a kamarai tisztségviselő életútjának teljesebb körű feldolgozása a szerző további kutatásait követően lát napvilágot.

Oborni Teréz

A nagyenyedi Bethlen Kollégium könyvtárának 18. századi gyűjteményei

Rácz Emese: A nagyenyedi Bethlen Kollégium Könyvtárának XVIII. századi gyűjteményei I.

A Hungarika téka. A Kárpát-medence kora újkori könyvtárai (10).

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Bp. 2019, LXVIII + 125 old.

A *Kárpát-medence kora újkori könyvtárai* című sorozat tizedik köteteként látott napvilágot Rácz Emese munkája *A nagyenyedi Bethlen Kollégium Könyvtárának XVIII. századi gyűjteményei* címmel. A kötet a szerző által tervezettek közül az első, ugyanis – ahogy már az előszóban is olvashatjuk – a korabeli erdélyi református kollégiumok könyvtárai között a legnagyobb számú nagyenyedi Bethlen Kollégium bibliotékájának katalógusát több kötetben, tékánként kívánják majd közreadni. Rácz Emese tehát elsőként a *Hungarika téka* két, eddig

kéziratban fennmaradt jegyzékét dolgozta fel és jelentette meg 2019-ben a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának gondozásában megjelenő sorozatban.

A kötetet Rácz Emese alapos bevezetője nyitja (VI–XLVII. oldal), amelyből részletesen megismerhetjük a nagyenyedi kollégium bibliotékájának 1662-ig visszanyúló történetét. Ekkor Apafi Mihály fejedelem a gyulafehérvári könyvtár gyűjteményét – ezerhatszáz kötetet – Nagyenyedre vitette át. Már a kezdeti időkből is találtunk a könyvtárra vonatkozó

Sánta Sára (1988) – klasszika-filológus, könyvtáros, ELTE BTK Történettudományi Doktori Iskola, Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, ssaranora@gmail.com

adatokat, például a kollégium 1667 októberében kiegészített rendszabályzatában a könyvtáros személyére (egy subscribált, a tanulásban élenjáró diák volt, természetesen egy professzor irányítása alatt) vonatkozó információk mellett többek között még a könyvtárosi eskü szövege is fennmaradt.

A 17. század végén, valamint 18. század első felében a bibliotéka állománya jelentős károkat szenvedett, amikor a császári csapatok több alkalommal is feldúlták a várost. A könyvtárat többször is menekíteni kellett, és fennmaradt összeírások szerint a gyűjtemény mintegy kétharmada pusztult el ebben az időszakban. Az 1740-es években azonban újabb virágkor következett a kollégium életében, amikor új épületekkel bővítették, a könyvtár pedig a kollégiumnak két olyan helyiségébe költözhetett át, amelyeket kifejezetten ilyen céllal építettek. A könyvek mellett itt kapott helyet a ritkasággyűjtemény, valamint a numizmatikai kollekció is, amelyek a kora újkorban elengedhetetlen részei voltak minden bibliotékának. A könyvtár tékái a költözés után is az addig megszokott rendben, égtájak szerint voltak elrendezve.

A 18. század elején a gyűjtemény több nagylelkű főúri felajánlással – a teljes gyűjtemény mintegy egyharmadával – gyarapodott, így egész Erdély leggazdagabb oktatást szolgáló gyűjteményévé vált. Emiatt újabb nyilvántartásokat is kellett készíteni, melyekből képet kaphatunk a beérkező kötetekről. Főként az erdélyi református arisztokrácia – amelynek tagjai nagy részben maguk is itt tanultak, majd világi főgondnoki feladatokat láttak el a kollégiumban – gondoskodott az állománybővítésről, akár könyvadományozással, akár pénzügyi segítséggel. A *Hungarika téka* alapja Bethlen Kata bibliofil magyar könyvtára volt, amely egységes kötésben, nyomtatott *ex librisszel* került a kollégium bibliotékájába. Bethlen Kata férje, Teleki József pedig több mint 80%-ban latin nyelvű, az oktatás segédleteiként használható kézikönyvekből (szótárak, lexikonok), klasszikus auktorokból és különböző Biblia-fordításokból álló könyvtárat hagyta egykori iskolájára.

Rácz Emese a könyvtár története mellett részletesen ismerteti a bibliotéka állományát feldolgozó

– nyomtatott és kéziratos – könyvjegyzékeket, így alapos képet kaphatunk a két, a gyűjtemény 18. század közepi állapotát feldolgozó kéziratos katalógusról is, amelyeket 1752–1769 között, valamint 1764-től vezettek Ajtai Abód Mihály rektorprofesszor felügyelete alatt. Ezekből azonban hiányzik a Bethlen Kata nagylelkű adománya által megalapozott *Hungarika téka* összeírása. Ez azért különös – olvashatjuk a bevezetőben –, mert a gyűjtemény ekkor már biztosan a kollégiumban volt, hiszen az adományozó 1757-ben kelt végrendeletében leírja, hogy könyveinek nagy részét egy kísérvjegyzékkel ellátva már átvitték a nagyenyedi könyvtárba. Ezenkívül a nála maradt kötetek sorsáról is rendelkezik: ezeket halála után vigyék át, jegyzékükről pedig már az 1757-ben átszállított könyvekével együtt gondoskodott.

A Bethlen Kata könyvtáráról 1747-ben, 1749-ben és 1752-ben készített katalógusokat mindeddig a kollégium *Hungarika tékája* állományjegyzékének tekintették, azonban két, újonnan előkerült könyvjegyzék alapján Rácz Emesének sikerült a nagyenyedi magyar könyvtár állományát még alaposabban feltérképezni. Az alapos történeti ismertető után a kötet ezt a két könyvjegyzéket adja közre. Meg kell említenünk, hogy a bevezető tanulmányban néha nehezen követhető, a szerző melyik katalógusról ír éppen. Ezekre egy, a Benkő József (1740–1814) lelkész, történetíró által készített kéziratos-kolligátumban (címe: *Collectaria ad res Transsilvanicas facienda*) bukkantak a kolozsvári Akadémiai Könyvtárban. A kéziratos között több, a nagyenyedi kollégium történetére vonatkozó feljegyzés is található, így a Rácz által most kiadott, két eltérő kézírással készült könyvjegyzék is.

Az első a *Hungarika téka* helyrajzi katalógusa, amely a könyvek polcokon elfoglalt helyét rögzítette. A regiszter 394 művet tartalmaz, 433 kötetben. A kéziratos jegyzéken keltezés nincs, azonban a katalógusban található legfrissebb nyomtatvány (Mátyus István 1762-ben kiadott *Diaeticája*) alapján biztos, hogy 1762 után készülhetett. Rácz Emese a katalógus írásképeinek vizsgálata után arra a következtetésre jutott, hogy a jegyzék minden bizonnyal Kisbacsoni

Benedek András diákkönyvtáros munkája, akinek a könyvtár teljes állományát magába foglaló helyrajzi katalógusa is fennmaradt 1764-ből.

Rácz Emese ezt a regisztert közli elsőként (1–81.). Itt a három részből álló bibliográfiai leírásokat a következő rendben találjuk. A szerző a kéziratos eredeti *ordónkénti* csoportosítását megtartotta, így a leírásokban elsőként ezt a sorszámot találjuk. Ezt követi a kéziratos katalógusok címleírásainak betűhív átirata, amelyek esetleges elírásait a szerző szögletes zárójelben javította. Ezután találjuk az “A” pontban az adott példány teljes bibliográfiai leírását: itt a magyar fordító neve mellett Rácz Emese fontosnak tartotta azt is, hogy a kiadvány szerzőjének nevét is feltüntesse. A leírás “B” pontja a szakirodalmi hivatkozásokat tartalmazza: a szerző a két kéziratos katalógus után a nyomtatásban megjelent bibliográfiákra, elsősorban az RMNY-re, az RMK-ra és a Petrikre hivatkozik, de adott esetben itt találjuk a Simon Melinda és Szabó Ágnes által összeállított, Bethlen Kata könyvtárát rekonstruáló katalógus vonatkozó tételeit is.

A második könyvjegyzék (83–112.) szerzői be-tűrendben tartalmazza a téka állományát. A kéziratot Nagyenyeden készítették, keltezése alapján 1762. szeptember 16-án, és összesen 363 művet tartalmaz. Rácz Emese feltételezése szerint maga Benkő József másolhatta le a kollégium könyvtárában. A jegyzék több mint egyszerű katalógus, készítője ugyanis néhány tétel mellé értékelő kommentárokat fűzött. Benkő József 1767-ig tartózkodott Nagyenyeden, és noha nem töltött be könyvtárosi tisztséget, az ekkortájt oda érkező *Hungarika téka* minden bizonnyal felkeltette a későbbi történeti munkáihoz már akkor adatokat gyűjtő Benkő figyelmét, aki így másolhatta le a katalógust.

A jegyzék érdekessége, hogy tartalmazza azokat a Bethlen Kata könyvtárában található szórakoztató olvasmányokat is, amelyeket egyik korábbi összeírás sem közölt (hiszen azok ellentmondásos értékrendjük folytán nem diákok számára készültek). Megfigyelhetjük azonban, hogy a jegyzék szerzője is gúnyos megjegyzéseket fűzött melléjük,

valamint azokat impresszum nélkül, esetenként szögletes zárójelben tüntette fel. Rácz Emese a második könyvjegyzék közlésénél teljes bibliográfiai leírást csak abban az esetben adott meg, ha az nem szerepelt még az első, helyrajzi katalógus leírásában.

A kimerítő bevezető tanulmányban a szerző kitér a téka napjainkig fennmaradt és azonosítható kiadványaira is (XXXVIII–XLVII.) Mivel Bethlen Kata Nagyenyedre került magyar könyvtára 1849-ben néhány példány kivételével szinte teljesen megsemmisült, ezért is fontos a fentebb ismertetett két könyvjegyzék, ezek alapján ugyanis pontos képet kaphatunk a kollégiumnak adományozott, egyedülálló gyűjteményéről. Emellett újabb kérdések is felmerülnek: ilyen például a szórakoztató irodalom korabeli megítélése vagy a szerző azon megállapítása, hogy Bethlen Kata gyűjteménye az eddigi ismereteinkkel ellentétben mégsem volt egységesen kötve. A bevezetőt követően találhatunk még egy román és angol nyelvű összefoglalót is (XLVIII–LXI.). A kötet végén személy- és helynévmutató, valamint egy részletes, kiadókat, nyomdászokat és nyomdahelyeket feltüntető mutató is található, amely nagyban megkönnyíti a kötetben közölt katalógusok tételei közötti keresést.

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy Rácz Emese *A nagyenyedi Bethlen Kollégium Könyvtárának XVIII. századi gyűjteménye* című munkájával újabb értékes művel gazdagodott a régikönyves szakirodalom, s ez méltón illeszkedik az MTA KIK a *Kárpát-medence kora újkori könyvtárai* sorozatába. A kötetben közreadott katalógusok segítségével több helyen pontosíthatjuk, kiegészíthetjük Szabó RMK-ját (pl. az RMK I. 1548, a *Tsengettyű e' világi haszontalanságok ellen* című nyomtatvány esetében). A kimerítő bevezető tanulmány mellett a szerző a két 18. századi katalógust szakirodalmi hivatkozásokkal is ellátta: úgy véljük, a kiadás mintapéldája annak, hogyan kell(ene) feldolgozni és közreadni egy könyvtár régikönyves állományát.

Sánta Sára